

Felaktigt under förvaltare – ”tog ifrån mig allt”

Att bli satt under förvaltare begränsar en enormt. Men i uppskattningsvis 7,5 procent av förvaltare missar kommunerna att kontrollera om åtgärden fortfarande är nödvändig.

- Det är vansinnigt, säger Arne Gavelin, som tvingades ha förvaltare, trots att han aldrig behövde det.

Text: Anna Langseth

Arne Gavelin tror att orsaken till att förvaltaren hade sådan brådska att sälja av allting var att han skulle "nollställas" så han kunde placeras på ett äldreboende. "Hon skänkte bort maskinerna mer eller mindre. Huvudsaken var att det skulle gå fort", säger han.

”Mitt liv är totalrånat – det är något så ofattbart vedervärdigt”

Arne Gavelin kunde plötsligt inte ta ut pengar från bankomaten. Kortet och kontona hade spärrats. Det visade sig att kommunen, utan hans kännedom, hade ställt honom under förvalterskap.

- Det var rena mardrömmen, säger han.

Förvalterskap kallades historiskt för ”omyndigförklaring”. Det innebär att personen inte får skriva på kontrakt eller hantera sina egna pengar, bortsett från en mindre summa fickpengar som delas ut av förvaltaren. Vill personen flytta måste hen fråga förvaltaren om lov, och har personen barn tillsätts en förmyndare som har hand om barnets pengar, och som måste tillfrågas inför exempelvis beställning av skolfoton.

Förvalterskap ska enbart sättas in om individen på grund av sjukdom, allvarliga psykiska problem eller miss-

bruk behöver åtgärden, till exempel om de riskerar att bli utnyttjade eller skada sig själva.

Men Arne Gavelin var klar i huvudet. Ändå tvingades han ha förvaltare mot sin vilja.

- I långa stunder har jag varit tvungen att äta potatis och vatten. De tog allt ifrån mig, säger han.

Arne Gavelin hade en lång utlands-karriär i konstruktionsbranschen. Väl hemma investerade han i fordon, skogsmaskiner och fastigheter. Bland annat hade han lägenheter och maskiner som han hyrde ut. På sin sambos dödsbädd lovade han henne att hjälpa hennes anhöriga ekonomiskt, vilket Arne också gjorde. Men det fick ett abrupt slut.

I slutet av 2018 gjorde några bekanta en orosanmälan i samband med att Arne Gavelin låg inlagd en kort tid på sjukhus efter att ha andats in rök från sin hemmabyggsda kamin. Över-

förmyndarnämnden i kommunen gick på anmälarnas linje. När sedan förvalterskapet togs upp i tingsrätten sa domstolen ja. Detta trots att ordentliga läkarintyg saknades och ingen hade frågat Arne om hans åsikt, vilket alltid ska göras. Arne Gavelin förlorade kontrollen över sina tillgångar.

- Mitt liv är totalrånat. Det är något så ofattbart vedervärdigt. Det hade varit bättre om de avrättat mig med en gång.

Bristande omprövningar

Eftersom förvalterskap är en så ingripande åtgärd ska det omprövas regelbundet. Men det görs inte alltid, visar Syres kartläggning.

- Det kan leda till att folk har förvaltare längre än nödvändigt, säger Fredrik Bergman Evans, jurist på Centrum för rättvisa, en ideell organisation som driver Arne Gavelins fall.

”Det kan leda till att folk har förvaltare längre än nödvändigt”

Kalle Larsson, förbunds-jurist på SKR, känner inte till att någon annan med förvalterskap drabbats av det som Arne Gavelin var med om. ”Man brukar vara väldigt mån om att den enskilde ska höras och så vidare. Staten har i det här fallet gjort fel”, säger han.

Foto: Linda Broström

Syre har gått igenom alla inspektionsprotokoll som länsstyrelsen daterat 2023 och 2024 fram till nu, där de granskar hur överförmyndarnämnderna i landet sköter sig.

Det visar sig att för minst 45 personer har överförmyndarnämnden inte omprövat förvaltarskapet minst en gång per år, vilket de är skyldiga att göra. För en person i Pajala missade överförmyndaren att ompröva förvaltarskapet två år i rad, till och med, trots att länsstyrelsen redan första gången kritiserat överförmyndaren för att omprövningen inte skett.

”(Länsstyrelsen ser ytterst allvarligt på att överförmyndaren inte vidtagit någon åtgärd”, skriver Länsstyrelsen i Norrbotten.

I tre andra kommuner har överförmyndarna inte reagerat på uppgifter om att förvaltarskapet kanske inte längre behövs.

En person i Hultsfred tyckte att hen fick för lite pengar till mat, och år 2020 sa hen till överförmyndaren att hen inte längre ville ha förvaltare. Men överförmyndaren skickade aldrig vidare begäran till tingsrätten, som är den som kan upphäva förvaltarskapet. Först efter två år togs målet till slut upp där, och då upphörde förvaltarskapet.

För en person i Kiruna konstaterar överförmyndarnämnden vid den årliga omprövningen att förvaltarskapet inte längre behövs, men i stället för att vända sig till tingsrätten för att upphäva förvaltarskapet uppmanas förvaltaren att göra det. Det gör aldrig förvaltaren, vilket leder till att personen fortfarande har förvaltare när länsstyrelsen gör inspektionen fem månader senare.

I Ängelholm flaggar förvaltaren själv för att det räcker med den mindre ingripande åtgärden god man. Men inte förrän sju månader senare reagerar nämnden.

Så har statistiken tagits fram

Syre har gått igenom alla protokoll från länsstyrelsernas inspektioner över överförmyndarnämnderna som är daterade 2023 och fram till 22 mars i år, vilket är 154 stycken.

I dessa har länsstyrelserna kritiserat eller påpekat för nämnderna att minst 50 personer inte fått förvaltarskapet omprövat årligen, att ny information borde ha handlagts snabbare eller att utredningen är otillräcklig.

I protokollen över Boden och Luleå skriver länsstyrelsen enbart att man ser att ett ”antal akter” gällande förvaltar-
skap inte har omprövats. Här har Syre räknat med två akter per kommun, men det kan alltså vara fler.

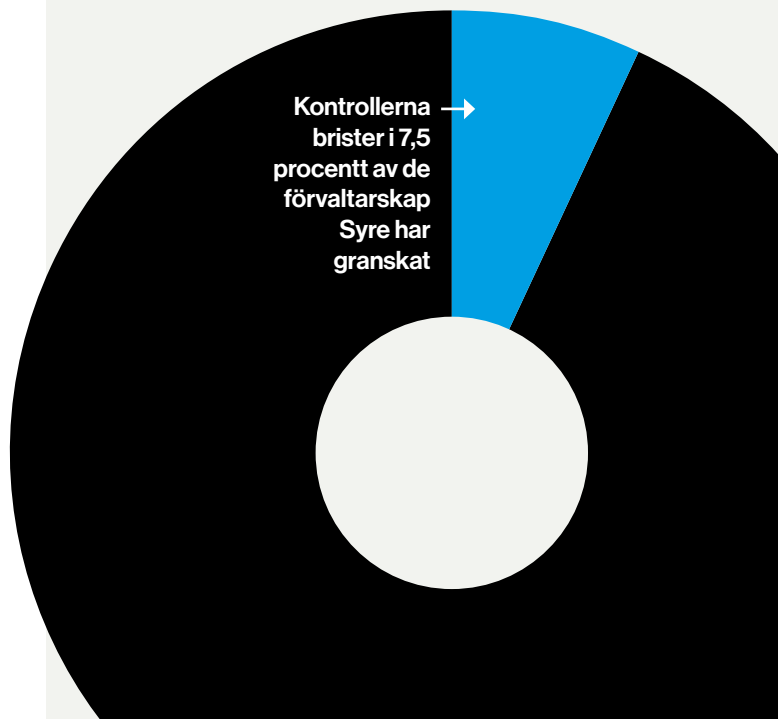
Brister i kontrollerna av var trettonde förvaltarskap

Kontrollerna brister i 7,5 procent av förvaltarskapen. Detta bygger på siffror från de inspektionsprotokoll som specificerar vilken typ av ställföreträdarskap alla granskade akter har haft. I dessa har 255 förvaltarskap granskats och 19 av dem har haft bristande kontroller om förvaltar-
skapet fortfarande behövs, varav en har haft bristande utredning redan från början. I övriga protokoll specificerar länsstyrelserna enbart ställföreträdarskapet när de har hittat kritik eller påpekande, och inga siffror från dessa är därför med vid beräkningen av procenten.

Ångermanlands tingsrätt slog fast att Arne Gavelin skulle ha förvaltare, trots att det saknades en ordentlig utredning.

Foto: Fredrik Sandberg/TT

Personer som har förvaltare får ofta fickpengar av förvaltaren. Ibland sätts de in veckovis på kontot, ibland delas de ut kontant.

Foto: Henrik Montgomery/TT

”Ett antal miljoner har försvunnit – uppenbart att Arne har lidit”

”Det är en ingripande åtgärd. Det är inte något som ska ifrågasättas, det ska provas”

Kalle Larsson, förbundsjurist på Sveriges kommuner och regioner, SKR

den, och då enbart genom att skicka ett brev till förvaltaren med frågan om hen fortfarande anser det och i så fall varför.

När det gäller två fall är utredningarna kring fortsatt förvalterskap otillräckliga, konstaterar länsstyrelserna. I Valdemarsvik har den utsatta inte hörts och förvaltaren svarar inte på frågan om varför hen tycker att förvalterskapet ska fortsätta. Vid inspektionen hos den gemensamma överförmyndarnämnden för Nyköping och Oxelösund såg länsstyrelsen att det inte utretts ordentligt om en god man skulle räcka för personen som haft förvaltare under flera års tid.

Sammanlagt handlar det om minst 50 personer i Sverige som riskerar att ha haft förvalterskap längre än nödvändigt. Det kan finnas fler eftersom länsstyrelserna enbart gör stickprover bland personakterna hos överförmyndarnämnderna.

Att döma av de protokoll där det framgår vilka akter som gäller personer

med förvaltare handlar det om 7,5 procent av förvalterskapen.

- Att nästan var tionde akt inte har omprövats innebär att det finns risk att personer som inte bör ha förvalterskapet har det i alla fall. Det är allvarligt om man åsidosätter den rättssäkerheten, säger Fredrik Bergman Evans.

Kalle Larsson, förbundsjurist på Sveriges kommuner och regioner, SKR, blir tyst när han hör siffran. Sedan säger han:

- Om det finns 50 förvalterskap där varken överförmyndarnämnden eller tingsrätten prövat det under ett helt år så är det mindre bra, säger han.

I protokollen förklarar några nämnder varför förvalterskapen inte har omprövats. Tre överförmyndarnämnder i Östergötland hänvisar till pandemin och tre i Västra Götaland till ett nytt handläggningssystem som man verkar ha trott skulle generera automatiska påminnelser. Några har också påbörjat omprövningarna för sent på året, vilket lett till att nämndens beslut fattades

först nästkommande år. En del nämnder tar även upp att de har stor arbetsbörda, men anger inte att det skulle vara skälet till att omprövningarna av förvalterskapen missats.

- Det är en ingripande åtgärd. Det är inte något som ska ifrågasättas, det ska provas, säger Kalle Larsson.

Kränkning

Även Arne Gavelin anser att det är fel att förvalterskapen inte granskas bättre.

- Det är vansinne, säger han.

Själv kämpade han länge för att förvalterskapet skulle upphöra. Efter ett år med förvaltare gjordes till slut en utförlig medicinsk utredning som visade att han aldrig hade haft något behov av förvaltare. Domstolen rev upp beslutet.

Samtidigt fick han tips av en granne om organisationen Centrum för rättvisa. Han kontaktade dem och med deras hjälp stämde han staten för kränkningen. År 2022 konstaterade Stockholms

tingsrätt att det var ett brott mot hans rätt till skydd för sitt privatliv, enligt Europakonventionen, att tvinga på honom förvaltare med bristande underlag. Han fick ett skadestånd på 60 000 kronor, men en stor del gick till rättegångskostnaderna, enligt Arne Gavelin. Efter överklagan till hovrätten höjdes skadeståndet till runt 80 000 kronor i januari i år. Men inte heller det räcker, anser Arne Gavelin som nu väntar på att få veta om Högsta domstolen ska ta upp fallet.

Sålde maskiner

För förvaltaren hann ställa till med mycket under det år som Arne Gavelin var ställd under förvalterskap. Utan att ens informera honom började hon sälja av hans maskiner och egendomar. Människor han aldrig hade träffat kom in på hans gård och bärgade bort saker. Hans egen bil försvann vid besiktningen, inklusive två motorsågar som låg i bagageluckan, till ett värde av ungefär 20 000 kronor, enligt Arne Gavelin.

- Det var fruktansvärt. Jag hade inga rättigheter.

Förvaltaren sålde fordon och värdepapper för sammanlagt 421 569 kronor, enligt underlagen till domstolsbesluten. Men sakerna var värda mycket mer, enligt Arne Gavelin.

- De var värda runt två miljoner kronor, men såldes för symboliska priser, säger han.

Eftersom allt som Arne Gavelin använde i sitt företag hade försvunnit blev han tvungen att avveckla företaget. Han beräknar att han under åren blivit av med nästan sju miljoner på grund av uteblivna intäkter och försvunna tillgångar.

- Att det är ett antal miljoner som försvunnit, den uppgiften har vi ingen anledning att ifrågasätta. Det är uppenbart att Arne har lidit skada av det inträffade. Det har dock inte gått att slå fast exakt hur stor den skadan är, säger Fredrik Bergman Evans, jurist på Centrum för rättvisa.

Organisationen har tittat på om man skulle kunna stötta honom även i en rättegång om ekonomisk skada, men bedömt att det inte finns tillräcklig bevisning för att vinna. Orsaken är att förvaltaren sålt saker utan att värdera dem.

- Det är en brist i sig i förvaltningen, att man inte värderat innan man säljer, säger Fredrik Bergman Evans.

Senare fick överförmyndarnämnden allvarlig kritik av länsstyrelsen. Bland annat ifrågasätts om åtgärder varit rimliga och det bästa för Arne. Att sälja tillgångarna var egentligen inte nödvändigt eftersom Arne Gavelin hade pengar att betala räkningar med.

Men nu bankar kronofogden på dörren hos Arne Gavelin för att göra utmätning. Orsaken är att förvaltaren också strulade till deklarationen så att han fått en skatteskuld, som han inte kan betala.

74 procent av överförmyndarna får kritik

I hela landet ska runt 830 årsarbetskrafter hos överförmyndarna kontrollera att ställföreträdarna tar väl hand om de över 120 000 personer som antingen har gode män, förvaltare eller förmyndare.

Vissa mindre kommuner har slagit ihop sina överförmyndarnämnder till en gemensam överförmyndarnämnd. I vissa fall finns inte en nämnd utan enbart en person som kallas överförmyndare.

Överförmyndarna och nämnderna ska i sin tur kontrolleras av länsstyrelserna.

74 procent av de 154 inspektioner som länsstyrelserna gjort innebar någon form av kritik kring hur överförmyndarna skött sig, varav 8 allvarlig, 92 kritik och 14 viss kritik. 40 fick ingen kritik alls.

Kontrollerna går till så att länsstyrelsen pratar med överförmyndarnämnden om rutinerna, samt tar stickprover på akterna för att se hur överförmyndarnämndens tillsyn har gått till.

Syres granskning bygger på protokoll som är daterade 2023 och fram till 22 mars i år.

Källa: Länsstyrelserna

En person som har förvaltare får numera gifta sig, skilja sig och rösta. Det ändrades 1989 när omyndighetsförklaringen togs bort.

Flera förslag till förbättringar föreslås i utredning

Utredningen *Gode män och förvaltare* – en översyn har flera förslag till förbättringar av systemet. Några exempel:

- En tydligare skrivning i lagen om att ställföreträdare ska ta hänsyn till personens välbefinnande, vilja eller "förmodade inställning", och att personen ska få bättre insyn i vad ställföreträdaren gör.
- Om ställföreträdaren misstänks ha begått brott mot sin huvudman ska överförmyndaren bli skyldig att göra en polisanmälan. I dag är det inte obligatoriskt, utan det är upp till efterföljande ställföreträdare att utreda om den föregående ställföreträdaren exempelvis stulit pengar från personen, och då göra en polisanmälan.
- Ett nationellt register över ställföreträdare ska införas, vilket bland annat innebär att det blir lättare att upptäcka ställföreträdare som tar på sig för många uppdrag i olika kommuner.
- En ny myndighet ska ha ett övergripande ansvar på området för bättre kontroll och samordning.
- Kvaliteten på överförmyndarnämnderna ska höjas.
- De som har tilldelats god man eller förvaltare ska få bättre stöd av överförmyndaren så att de kan ta tillvara sina intressen. Överförmyndaren ska också stötta gode män och förvaltare mer.
- I vissa fall ska det bli svårare för personens anhöriga att ta del av handlingar som finns hos överförmyndaren.

Foto: Martina Holmberg/TT

Att ha förvaltare som förälder innebär att du fortfarande får vara vårdnadshavare, men du får inte hantera barnets pengar.

Foto: Henrik Holmberg/TT

Personer som har förvaltare kan inte flytta hur som helst utan måste först få tillåtelse av förvaltaren att säga upp sitt bostadskontrakt och att skriva på ett nytt.

Artisten Britney Spears var satt under förvaltare under många år, vilket hennes fans protesterade mot tills det upphörde 2021.

Länsstyrelserna granskar överförmyndarna, bland annat att granska slumpmässigt utvalda förvaltare.

Foto: Johan Nilsson/TT

”Otidsenliga regler, ett otidsenligt system”

- Förvaltare är ett system som finns till för att hjälpa de allra svagaste i samhället och det är jättebra att systemet finns. Men Arnes fall illustrerar att rättssäkerheten i systemet inte är tillräcklig, säger Fredrik Bergman Evans, jurist, och tillägger:

- Människor som drabbas av det här är i praktiken väldigt utsatta och har svårt att tillvarata sina rättigheter. Framför allt när det gäller skadestånd är det i praktiken omöjligt att driva en sådan process. Det kräver omfattande bevisning och en tjock plånbok.

Gammal lagstiftning

Lagen som reglerar förvaltare och andra ställföreträdare bygger på regler som skapades 1924. Reglerna kring hur ställföreträdarens uppdrag ska utföras har varit i princip oförändrade sedan dess, bortsett från att omyndighetsförklaringen togs bort 1989.

- Det är otidsenliga regler, ett otidsenligt system, säger Therése Fridström Montoya, lektor i juridik vid Uppsala universitet, som forskar om ställföreträdarskap.

Att omyndighetsförklaringen togs bort gav personen rösträtt och rätt att gifta sig och skilja sig. Samtidigt har mycket annat hänt i samhället, välfärdsstaten har växt fram och Sverige skrev under FN:s funktionsrättskonvention 2009.

- Människor med funktionsnedsättningar behöver en mellanhand som för deras talan för att få sina rättigheter en-

ligt LSS. Vill vi leva upp till funktionsrättskonventionen har vi långt kvar.

Särskilt förvaltare innebär en krock med funktionsrättskonventionen. Lagen ger rätt att med tvång ta ifrån människor deras självbestämmande. Dessutom har förvaltaren befogenheter att göra i princip som den vill, utan att tillfråga personen, vilket fallet med Arne Gavelin visar.

Regeringen passiv

År 2021 föreslog en statlig utredning att ställföreträdare borde ta ökad hänsyn till den utsattas vilja och involvera personen mer i besluten.

- Det är ett steg i rätt riktning, säger Therése Fridström Montoya, som hade önskat ännu skarpare skrivningar.

Men trots att snart tre år gått sedan utredningen blev klar har inget hänt.

- Det är beklagligt, hellre den än ingen ändring alls, säger hon.

Även Kalle Larsson på SKR är kritisk. Han har legat på hos regeringskansliet för att förslagen i utredningen ska införas, men får bara till svar att den bereds.

- Jag skulle vilja säga elaka ord, men då blir det dålig stämning. På ren svenska är det uselt att det här inte prioriteras mer.

Syre har sökt Gunnar Strömmer för en intervju om god man och förvaltare, men hans pressekreterare har avböjt. Angående utredningen svarar hon att den bereds.

Anna Langseth

”Det är beklagligt, hellre den än ingen ändring alls”

Therése Fridström Montoya, lektor i juridik vid Uppsala universitet, är kritisk till att inget hänt på de tre år som gått sedan utredningen om ställföreträdare presenterades.

Foto: Chris Pizzello/TT

Allmänna dataskyddsförordningen även kallad GDPR ersatte 2018 den tidigare personuppgiftslagen, och infördes samtidigt i samtliga länder i EU, men har tolkats olika.

Foto: Janerik Henriksson/TT

Utsatta identifierbara

Personer med god man eller förvaltare går att identifiera via protokollet hos en myndighet. Detta trots att uppgifterna ska vara sekretessbelagda.

– Det är helt absurt, säger Ester Herlin-Karnell, professor i juridik.

34 individers födelsedatum är utskrivna i länsstyrelsens protokoll från en inspektion av en överförmyndarnämnd. Det tycks vara födelsedatum till individer som har god man eller förvaltare. Dessutom har individernas initialer skrivits ut i 27 fall.

Syre testar att på måfå söka på nätet på några av födelsedatumen och hittar tre personer i den aktuella kommunen som passar in på både datum och initialer. Två av dessa bekräftas av kommunen att de har ställföreträdare, den ena god man och den andra förvaltare.

Ester Herlin-Karnell, professor i juridik vid Göteborgs universitet, är kritisk till att det går att identifiera personer

na med god man eller förvaltare i protokollet.

– Det är helt uppåt väggarna.

SKR kritiska

God man och förvaltare tilldelas personer som inte kan sköta sin ekonomi eller tillvarata sina rättigheter. Det kan handla om exempelvis demenssjuka, intellektuellt funktionsnedsatta eller personer med allvarliga psykiska problem.

– Man ska inte kunna identifiera dem som har gode män. Uppgifter som omfattas av sekretess ska inte komma ut, säger Kalle Larsson, förbundsjurist på arbetsgivarorganisationen Sveriges kommuner och regioner, SKR.

Orsaken till att födelsedatumen syns är att överförmyndarnämnden i just denna kommun namngett akterna med födelsedatum och i vissa fall även initialerna, vilket inte hör till vanligheterna.

Nämnden gör visserligen inte fel, de har rätt att namnge akterna som

de vill, enligt Kalle Larsson. Men om sådana handlingar sedan begärs ut av allmänheten ska personuppgifterna på akterna skyddas, eftersom det råder stark sekretess. Även länsstyrelsen borde se till att personerna inte går att identifiera, anser han.

– Pondera att du har en person som har skyddade uppgifter och som då har de sex första siffrorna publicerade, då är det ett problem.

Länsstyrelsen visste inte

När Syre kontaktar länsstyrelsen i Västra Götaland håller myndigheten först inte med. I ett mejl skriver Anja Garstad, länsjurist, att protokollet måste ha med vilka akter som granskats för att överförmyndarnämnden tydligt ska förstå vad länsstyrelsen sett. Dessutom påpekar hon att sekretessbestämmelserna är olika.

– Vi har andra sekretessbestämmelser att förhålla sig till än vad överför-

”Det är ett farligt system.”

Foto: Johan Wingborg/ Göteborgs universitet

"Offentlighetsprincipen är till för att garantera att staten sköter sig, inte att individer ska vara offentligt tillgängliga på nätet för andra individer", säger Ester Herlin-Karnell.

Foto: Janerik Henriksson/TT

Nils Funcke, yttrandefrihetsexpert, varnar om offentlighetsprincipen, och oroas av att begränsningar av sajter kan inkräkta på yttrandefriheten.

– trots sekretess

myndarnämnden har, säger hon när Syre senare ringer upp.

Anja Garstad blir tyst när Syre berättar att det går att hitta personerna på nätet. Det visar sig att länsstyrelsen inte känner till att det är möjligt att söka upp detta med hjälp av födelsedatum och initialer.

- Vår bedömning har varit att det inte går att göra. Det är ett problem i så fall om de går att identifiera.

Vad kan ni göra åt det?

- Vi har pratat om det nu och resonerat om hur vi ska göra för att det inte ska vara möjligt att identifiera personen. Det är något vi behöver lösa, för det är ett problem.

Sajterna problematiska

Juristen Ester Herlin-Karnell anser att länsstyrelsens agerande är olustigt. Ett stort problem är också sajterna.

- Det är ett farligt system.

Hade sajterna som sammanställer personuppgifter inte funnits hade det inte gått så lätt att hitta och identifiera personer. Det är ett problem även för andra grupper, anser Ester Herlin-Karnell. Till exempel kan gamla människor lättare hittas av bedragare som lurar dem genom att låtsas vara från banken. Och gängkriminella kan hitta anhöriga eller vittnen att skjuta eller hota.

Hon har länge engagerat sig i att den svenska lagstiftningen ska följa EU:s som är mycket mer restriktiv när det gäller GDPR och vilka personuppgifter som går att hitta på nätet.

Men i Sverige ger den grundlags-skyddade yttrandefriheten sajterna rätt att publicera och föra databas över offentliga uppgifter.

Utredning på gång

I höstas meddelade dock regeringen att en utredare ska undersöka om man kan begränsa söktjänster där

man kan hitta folks telefonnummer, adresser, civilstånd och eventuella brottnålsdomar.

Förslaget kritiserar dock av Nils Funcke, yttrandefrihetsexpert.

- Ingångsvärdet här i Sverige har varit att allting är offentligt. Det här är en långtgående försämring och ett långtgående ingrepp i yttrandefriheten, säger han till SVT.

Han hänvisar till att sajterna är en förutsättning för journalister att kunna kartlägga kriminella gäng, i stället för att behöva gå till alla tingsrätter och begära ut domarna.

Ester Herlin-Karnell anser dock att det är fel att ett system gynnar företag som vill tjäna pengar på offentlighetsprincipen.

- Varför ska ett sådant system ha större värde än skydd av personuppgifter?

Syre har sökt Gunnar Strömmer (M), justitieminister, som har tackat nej till intervju.

Anna Langseth

"Vi har pratat om det nu, om hur vi ska göra för att det inte ska vara möjligt att identifiera personen. Det är något vi behöver lösa, för det är ett problem."